

УДК 347.471:001/327.51

Ф. В. Барановський,доктор політичних наук, професор кафедри політології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (Луганськ)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА НАУКОВОГО СЕКТОРУ У ВИБОРІ МОДЕЛІ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Статтю присвячено визначенню ролі громадських організацій та наукового сектору у виборі моделі розвитку і гарантування безпеки громадян у контексті євроатлантичного курсу України.

Ключові слова: громадські організації, науковий сектор, безпека громадян, євроатлантична інтеграція.

Ф. В. Барановський

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И
НАУЧНОГО СЕКТОРА В ВЫБОРЕ МОДЕЛИ
БЕЗОПАСНОСТИ ГРАЖДАН УКРАИНЫ

Статья посвящена определению роли общественных организаций и научного сектора в выборе модели развития и гарантирования безопасности граждан в контексте евроатлантического курса Украины.

Ключевые слова: общественные организации, научный сектор, безопасность граждан, евроатлантическая интеграция Украины.

F. V. Baranovsky

THE ROLE OF PUBLIC ORGANIZATIONS
AND SCIENTIFIC SECTOR IN THE CHOICE
OF UKRAINIAN CITIZENS' SAFETY MODEL

The article is devoted to determination of role of public organizations and scientific sector in the choice of model of development and citizens' safety guaranteeing in the context of Euro-Atlantic course of Ukraine.

Key words: public organizations, scientific sector, safety of citizens, Euro-Atlantic integration of Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасні проблеми, що пов'язані з безпекою як окремих держав, так і їх громадян, постійно змінюються. Нові загрози, і зокрема тероризм, мають транснаціональний характер. Зміцнення міжнародної стабільності й безпеки значною мірою залежать, з одного боку, від проведення внутрішніх реформ, а з другого – від розширення масштабів міжнародного співробітництва. Сприяння ефективній безпеці неможливе в умовах відсутності фундаментальних демократичних доктрин та інституцій. В обох цих питаннях євроатлантичному партнерству належить ключова роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти окресленої проблеми висвітлюються в публікаціях таких авторів, як С. Джердж, В. Фурашев, Л. Губерський, Є. Камінський, Є. Макаренко, О. Мелень та ін.

Мета дослідження: визначити роль громадських організацій та наукового сектору у виборі моделі розвитку і гарантування безпеки громадян у контексті євроатлантичного курсу України.

Основні результати дослідження. У постсоціалістичних країнах роль громадських організацій у виборі моделі розвитку і гарантування безпеки громадян є доволі низькою. Наприклад, рівень участі громадян у роботі іншої організації або об'єднання, ніж політична партія або рух, в Україні становить 2,2%, у середньому по країнах Вишеградської групи не перевищує 6%. Водночас, у Ісландії цей показник дорівнює 48,7%, країнах Скандинавії (в середньому) – 26, Люксембурзі – 24,4, Австрії – 23, Німеччині – 20,5, Іспанії – 17,6, Нідерландах – 17,1, у Франції – 16,9% [1].

Поки громадські організації не матимуть підтримки населення, демократії буде загрозувати небезпека у вигляді як недемократичних історичних традицій, так і нових, антидемократичних ідеологій.

Як відомо, люди не можуть впливати на політичний процес, не створюючи власних організацій. Ідеться про політичні партії, різноманітні політизовані групи, ініціативні, самодіяльні об'єднання та рухи. Стрімке зростання гро-

мадської самодіяльності є реакцією на відсутність реальної дії у верхніх щаблях політичної системи. Це дає простір для виявлення всіх світоглядних і політичних позицій усіляких громадянських ініціатив, що стимулюють плюралізацію суспільного життя на різних рівнях.

Демократична, правова держава завжди шукала відповіді на два питання: по-перше, про суверенітет, або як домогтися, щоб держава усередині і ззовні була суверенною, тобто дієздатною; по-друге, яким чином можна забезпечити легітимність діяльності держави. Втрата керованості й втрата легітимності – ключові моменти, що завжди викликають занепокоєння в тих, хто править. При цьому в поле зору впадають тільки дві небезпеки, що загрожують демократії: слабкість держави та авторитарна спокуса. Але якщо поняття демократії фіксується на державі, то упускається з виду третя небезпека: відчуження громадян, значення яких зводиться до ролі виборців. Відбувається тиха ерозія демократії, висихання демократичних коренів суспільства. Яскравим прикладом цього можуть слугувати процеси в сучасній Росії. Подібні тенденції починають знову спостерігатися і в Україні.

Концепція громадянського суспільства розширює дискурс про демократичну державність, оскільки порушує питання про шляхи демократичної самоорганізації суспільства, що передбачає якнайбільше залучення людей до процесу розвитку демократії та якнайменше їх вилучення із суспільства, витиснення на його узбіччя.

Зокрема європейські цінності мають на увазі надання можливості всім громадянам, незважаючи на походження, релігію або стать, жити в атмосфері толерантності, безпеки і взаємної поваги. Рушіями такого розвитку можуть стати європейське громадянське суспільство й громадянська ангажованість мешканців Європи.

Європейське майбутнє України залежить не тільки від дипломатів та політиків. До роботи у цьому напрямі має долучитися суспільство в цілому. Активні контакти і взаємодія між Україною та європейською спільнотою на

рівні пересічних громадян та інститутів громадянського суспільства зможуть стати каталізатором зустрічного руху вітчизняних політиків і керівництва ЄС та країн – членів НАТО.

Інформаційно-просвітницька діяльність громадських організацій щодо Північноатлантичного альянсу сьогодні полягає здебільшого у здійсненні публічних заходів, а саме: проведенні «круглих столів», тренінгів, семінарів, конкурсів робіт, ознайомчих візитів до офіційних інституцій НАТО та країн-членів тощо [2].

При цьому проблемою, на думку фахівців, є місцезнаходження більшості провідних громадських організацій у столиці, що не дає можливості приділити значну увагу процесам, які відбуваються в регіонах. Діяльність тут обмежується короткотерміновими заходами, які є недостатньо ефективними з огляду на їх періодичність [3].

Таким чином, лише в кооперації та координації спільних зусиль державної влади і громадських організацій можна досягти мети – побудови стабільної та розвинутої країни, де кожен громадянин буде жити в умовах високого рівня забезпечення насамперед соціальними гарантіями, як це прийнято у країнах – членах НАТО [4].

Інформування громадськості має здійснювати насамперед уряд держави, який відповідає за пояснення громадянам національної політики в галузі оборони і безпеки. Він повинен визнавати демократичне право громадян отримувати інформацію про діяльність міжнародних структур, які підтримують національну безпеку, зокрема НАТО, а також усвідомлювати важливість забезпечення розуміння і підтримки урядової політики безпеки з боку громадськості.

Як зазначають фахівці, навіть поверховий аналіз роботи з інформування громадськості щодо євроатлантичного курсу України показує відсутність будь-яких елементів системності [5]. Не діють у нас і основні системоутворювальні принципи: єдність концептуальних засад та практичних підходів; чітке визначення суб'єктів і об'єктів інформаційної діяльності [6].

У цьому контексті важливим є досвід країн Центральної та Східної Європи, де національні уряди мали вирішувати питання інформування громадськості щодо наслідків членства їхніх країн в НАТО і забезпечення підтримки з боку населення подальшої діяльності держав у межах Альянсу. У кожній із країн ЦЄ розуміння стратегії цієї міжнародної організації, відносин між цивільними та військовими в державах-членах, процесу прийняття рішень в Альянсі було обмеженим, а іноді й спотвореним колишніми негативними стереотипами громадської свідомості, глибоко укоріненим сприйняттям та браком надійної інформації.

Показовою тут виглядає роль відділу інформації та преси НАТО, який взяв на себе зобов'язання в межах своїх можливостей надати допомогу урядам зазначених країн у реагуванні на інформаційні потреби населення. Його допомога полягає у здійсненні заходів, спрямованих на інформування громадськості в країнах Альянсу; забезпеченні щоденних зв'язків НАТО із засобами масової інформації. Окрім того, відділ працює у напрямі поширення інформації про Альянс в державах – не членах НАТО, які виявляють у цьому зацікавленість. Подібний інтерес є результатом програм співробітництва і партнерства НАТО з державами – членами Ради євроатлантичного партнерства (РСАП), особливих двосторонніх відносин з Росією, партнерських відносин з Україною, Середземноморського діалогу, що розвивається.

Інформаційні програми для окремих країн передбачають і надання концептуальної, практичної та певної фінансової допомоги у відповідній видавничій діяльності громадських організацій держав НАТО і країн-партнерів. Уряди держав-партнерів можуть також отримати таку допомогу в підготовці та виданні матеріалів, спрямованих на інформування громадськості з питань, що стосуються діяльності Північноатлантичного альянсу.

Головна мета політики Альянсу в галузі інформації та преси полягає у залученні громадян до ґрунтового і кон-

структивного обговорення поточних аспектів безпеки та формування політики на майбутнє.

Наразі конче необхідним є суспільний дискурс про довгострокові цілі, орієнтацію, цінності й інтереси України. Політика повинна створити загальні умови для такого дискурсу.

На всіх рівнях політики слід визнати і практично застосувати компетентність громадян, їх сприяння й практичний досвід. Тільки так можна перетворити пасивне суспільство в активне. Особливо необхідно поліпшити можливості для демократичної дискусії. Виступи і контрвиступи, зіставлення протилежних позицій, в тому числі стосовно НАТО, можуть прорвати звичайну рутину та показати, що йдеться справді про пошук кращих відповідей на питання майбутнього й більш інтелігентний консенсус.

При цьому, ЗМІ повинні стати форумом для обговорення питань перспектив розвитку нашого суспільства, ґрунтовно і творчо інформувати громадян про важкі теми, розширюючи тим самим громадське розуміння питань безпеки. Звичайно, для реалізації таких завдань мають існувати певні передумови. У цьому аспекті фахівці виокремлюють пріоритетні положення, які випробувані в демократичних країнах і можуть застосовуватися вітчизняними ЗМІ:

- журналісти мають бути незалежними в поданні інформації й самостійно вести інформаційну політику в інформаційному просторі країни;
- журналісти повинні подавати інформацію на принципах збалансованості, точності та правдивості; об'єктивність інформування в суспільстві забезпечується плюралізмом системи ЗМІ;
- журналістика мусить робити акцент не на ідеологічному впливові на суспільство, а на інформаційному, що забезпечується створенням насиченого фактами інформаційного поля [7].

Сучасний рівень економічного, політичного і особливо воєнного суперництва не залишає жодній європейській державі надій на те, що їй вдасться кинути виклик наддержавам. Національний суверенітет перетворюється для європейських держав у щось уявне: жодна з них не володіє достатнім потенціалом, щоб затвердити свою справжню незалежність. Незалежність нації не означає обов'язково свободу особистості, що належить до цієї нації. Проте громадянин є вільним або стає ще більш вільним тільки за умови, що держава може гарантувати йому свободу від зовнішніх утисків, а цього вже не можуть зробити сьогодні достатньою мірою окремі європейські країни. Таким чином, не тільки самостійність європейських держав на зовнішній арені, а й їхня внутрішня стабільність, демократичний розвиток залежать від об'єднання, у тому числі військового. В умовах дедалі тіснішого співробітництва покращується спроможність національних держав розв'язувати спільні проблеми і спільно створювати надійну систему безпеки.

Зокрема поступове приєднання держав ЦЄ до НАТО стало найбільш дієвим способом зміцнення, фіксації тут демократичних інститутів західного зразка, остаточної ліквідації загрози реставрації авторитаризму. Однією з умов членства в Організації Північноатлантичного договору є дотримання західних демократичних стандартів (політичний плюралізм, верховенство закону, повага прав меншин тощо). Ці вимоги змушували вищезгадані країни дотримуватися демократичних процедур, удосконалювати політичні інститути, обмежувати політичний екстремізм тощо.

В умовах колапсу Організації Варшавського договору (ОВД) і відсутності інших структур оборонного характеру в східній частині Європи НАТО розглядається як єдина сила, здатна захистити загальноєвропейські інтереси.

Серед інших потенційних загроз безпеці та стабільності є занепад навколишнього середовища, ерозія земель, забруднення водних шляхів загального використання, а також брак невідновлюваних ресурсів, що може призвести до виникнення регіональних або прикордонних

конфліктів. Це вимагає дотримання гарантій прав людини на екологічно безпечні умови життя за допомогою громадських організацій та державних установ у рамках політичних, економічних, юридичних заходів, а також здійснення проектів і проведення досліджень, спрямованих на використання найкращих сучасних наукових розробок.

У першому випадку йдеться про громадянське суспільство та активну участь громадян у захисті своїх прав. Вони можуть бути реалізовані через такий важливий механізм, як діяльність консультативно-дорадчих органів – громадських рад. Зокрема, в Україні існує Громадська рада при Міністерстві охорони навколишнього природного середовища. «Завдання Ради полягає в участі у формуванні та реалізації екологічної політики і підтримці громадських ініціатив щодо цього процесу; участі в обговоренні проектів нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля, природокористування та формування громадських ініціатив щодо вдосконалення і розвитку природоохоронного законодавства. Також вона забезпечує інтеграцію екологічної політики до інших складових державного розвитку; моніторинг урахування громадської думки центральними органами виконавчої влади на всіх етапах втілення рішень з питань, що стосуються довкілля; а також сприяє обміну екологічною інформацією між Мінприроди України, іншими центральними органами державної влади та громадськістю України (п. 2 Положення про Громадську раду при Мінприроди України)» [8].

У другому випадку цьому має сприяти програма НАТО «Безпека через науку». Метою програми є сприяння обміну та передачі технологій для допомоги країнам-партнерам у вирішенні їх пріоритетних завдань. Науковим співробітництвом у НАТО опікується науковий комітет, який відповідає за Наукову програму НАТО, що забезпечує підтримку наукового співробітництва між науковцями країн НАТО і держав-партнерів.

Наукова програма складається із чотирьох підпрограм, які охоплюють різні механізми співробітництва, спрямовані на досягнення таких цілей:

1. *Надання наукових стипендій.* Метою підпрограми наукових стипендій є підготовка майбутніх наукових кадрів з огляду на далеку перспективу. Стипендії, які призначаються у децентралізованій формі, надають можливість науковцям з країн-партнерів продовжувати навчання або дослідницьку роботу в країні – члені НАТО, і навпаки. У межах програми академічних досліджень також періодично надається підтримка в організації міжнародних конференцій, присвячених важливим аспектам безпеки.

2. *Співробітництво в галузі науки і технологій.* Метою цієї підпрограми є сприяння співпраці та створенню міцних особистих зв'язків між науковцями з країн НАТО, партнерів і учасниць Середземноморського діалогу. Для цього застосовуються традиційні засоби наукової програми НАТО, за допомогою яких надаються гранти для партнерських зв'язків та візитів експертів, які допомагають фінансувати спільну працю над дослідницькими проектами. Фінансується також організація інститутів передових студій та лабораторій передових досліджень. Підтримка за цією підпрограмою надається в усіх галузях науки.

3. *Підтримка дослідницької інфраструктури.* Метою цієї підпрограми є надання підтримки країнам-партнерам в організації своїх дослідницьких програм та створенні необхідної базової інфраструктури. На противагу кооперативному характеру попередніх підпрограм ця підтримка спрямовується від НАТО до країн-партнерів і може надаватися різноманітним заходам у двох галузях: комп'ютерній мережі та політика, організація науки, технологій.

4. *Наука заради миру.* Ця підпрограма спрямована на посилення досліджень, що мають застосуватися у промисловості, або для розв'язання екологічних проблем у країнах-партнерах. Відповідно до цілей підпрограм науковці з дослідницьких лабораторій, промислових структур країн-партнерів та членів НАТО отримують змогу протягом 3–5 років спільно працювати над прикладними науково-дослідними проектами.

У рамках підпрограми «Наука заради миру» здійснюються проекти, які охоплюють такі напрями, як нанотехнології, створення нових джерел енергії, моніторинг навколишнього середовища, боротьба з радіоактивним забрудненням тощо. Вчені з країн – партнерів НАТО отримують грант для проведення спільних досліджень з колегами з країн – членів Альянсу, організують наукові конференції і семінари. Створено спільну робочу групу Україна – НАТО з питань науки та захисту довкілля.

Кооперація з країнами Альянсу є одним із важливих кроків на шляху реформування власного науково-технічного потенціалу та залучення вітчизняних учених до міжнародних науково-технічних проектів.

Головна увага у проектах приділяється проблемам забезпечення безпеки в екологічній сфері, галузі інформаційних і комунікаційних технологій, захисту інтелектуальної власності, боротьби з наслідками дії зброї масового знищення, боротьби з тероризмом. Найважливішим аспектом, безумовно, була і залишається екологічна безпека. Роль наукового сектору полягає в розробці теоретичної стратегії екологічної політики України як невід'ємної складової національної безпеки, головним елементом якої має стати мінімізація екологічного ризику.

Досягненню цієї мети неабияким чином може посприяти діяльність НАТО, зокрема за допомогою створеного Альянсом Комітету з проблем сучасного суспільства. Головними напрямками діяльності цього Комітету є проекти в галузі захисту довкілля, вирішення проблем урбанізації, енергетичний сектор, здоров'я і якість життя людини. Він також опікується проблемами конверсії, екологічними аспектами повторного використання колишніх військових територій у рамках допомоги державам-партнерам у переведенні військових баз на рейки цивільного використання.

Висновки. Існує прямий взаємозв'язок між посиленням ролі громадських організацій у демократичній державі, які впливають на ступінь захисту прав і свобод громадян, та підвищенням їх безпеки на всіх рівнях. Особливо важливим є вплив цих організацій на усвідомлення населенням та політичною елітою необхідності вибору такої моделі розвитку суспільства, яка передбачає подальше зміцнення всіх компонентів національної безпеки нашої держави, розвиток демократії, громадянського суспільства, дотримання прав та свобод людини, застосування громадянського контролю над владою і державними інституціями та установами.

Участь України в діяльності найбільших міжнародних офіційних інституцій, зокрема такої, як НАТО, є міцним підґрунтям посилення адаптаційних можливостей нашої країни, в тому числі в науковій сфері, щодо відповідності політичній, економічній, військовій, безпековій складових її розвитку вимогам глобалізації.

Література

1. Головаха Є. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження / Є. Головаха, А. Горбачик, Н. Паніна – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 20.
2. Взаємодія громадських організацій та державних установ у здійсненні стратегічного євроатлантичного інтеграційного курсу України / За заг. ред. С. Ф. Джерджа. – К. : СИНОПСИС, 2007. – С. 105–106.
3. Там само, с. 106.
4. Там само.
5. Фурашев В. Система інформування громадськості щодо євроатлантичного курсу України: шляхи вдосконалення / В. Фурашев // Економічний часопис-XXI. – 2007. – № 1–2. – С. 16.
6. Там само.
7. Інформаційна політика України: європейський контекст : монографія / [Л. В. Губерський, Є. Є. Камінський, Є. А. Макаренко та ін.]. – К. : Либідь, 2007. – С. 261.
8. Цит. за: Мелень О. Як громадяни можуть впливати на ухвалення рішень у сфері довкілля / О. Мелень // Громадянське суспільство. – 2010. – № 1. – С. 34.

Стаття надійшла до редакції 17 листопада 2010 року